

УДК 343.224:343.341

Конончук А. О. – здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ВІК, З ЯКОГО МОЖЕ НАСТАВАТИ КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 260 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Досліджено актуальні питання віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них. Обґрунтовано необхідність зниження такого віку з 16 до 14 років.

Ключові слова: не передбачене законом воєнізоване формування, не передбачене законом збройне формування, злочинне об'єднання, вік, кримінальна відповідальність, співучасть.

Притягнення до кримінальної відповідальності учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань потребує встановлення в діях особи ознак складу злочину, передбаченого ст. 260 Кримінального кодексу (КК) України. Такою ознакою, зокрема, є вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Відповідно до ст. 22 КК України, він становить 16 років.

Проблемні аспекти кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину розглянуто в працях В. А. Абдухамітова, А. Д. Аджиєва, М. О. Акімова, Д. А. Бадужевої, Ю. В. Бауліна, Б. Ш. Бейбулатова, А. А. Вознюка, А. В. Дмитренка, М. Й. Коржанського, Т. М.-С. Магомедова, В. О. Навроцького, А. В. Павлінова, В. А. Робака, А. Ч. Сагинбасової, І. О. Смірнова, В. П. Тихого, З. А. Тростюк, Ф. А. Узбекова, М. І. Хавронюка, П. В. Хряпінського, Р. Л. Чорного, І. С. Шапкіна та інших учених. Попри значні досягнення науковців в розробленні зазначеної проблематики, чимало питань залишилося невирішеними. Серед них, зокрема, питання щодо віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, передбачений ст. 260 КК України, чому, власне, і присвячено статтю.

Встановлюючи мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за цей злочин, законодавець, очевидно, керувався таким критерієм, як можливість особи після досягнення цього віку цілком усвідомлювати суспільну небезпеку діянь, що полягають у створенні не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі в них. За окремі суміжні злочини, передбачені ст. 255 та 258³ КК України, кримінальна відповідальність також може наставати із 16-ти років. Водночас притягнути до кримінальної відповідальності за бандитизм (ст. 257 КК України) можна з 14-ти років. У зв'язку з цим можна констатувати певну непослідовність законодавця, який в одних випадках за створення злочинних об'єднань та участь у них встановлює кримінальну відповідальність з віку 14-ти років, а в інших – з 16-ти років.

Серед усіх злочинних об'єднань банди найбільше схожі на не передбачені законом воєнізовані або збройні формування. Тому цілком закономірно, що на практиці інколи складно розмежувати зазначені злочинні об'єднання. Для обох злочинів характерна наявність озброєного злочинного об'єднання. Їхні учасники можуть учиняти напади на фізичних і юридичних осіб, попри те, що мета нападу є обов'язковою ознакою лише банди, а для не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування – це факультативна ознака. У ч. 4 ст. 260 КК України передбачено кримінальну відповідальність за участь у складі передбачених ч. 1 або 2 цієї статті формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян. Аналогічну кримінально-правову заборону містить і ст. 257 КК України (участь у нападі, учиненому бандою).

У зв'язку з подібністю зазначених злочинів необхідно з'ясувати причину встановлення законодавцем можливості притягнення до кримінальної відповідальності особи за вчинення злочину, передбаченого ст. 260 КК України, не з 14-ти років (як у випадку з бандитизмом), а з 16-ти років.

У такій ситуації можливі два варіанти розвитку подій. Перший полягає в тому, що вчинене діяння передбачатиме склади злочинів, кримінальна відповідальність за які настає з 14-ти років. Наприклад, якщо учасник не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування, який досяг віку 14-ти років, учинив у складі такого об'єднання напад, що полягав в умисному вбивстві, завданні тяжких тілесних ушкоджень,

грабежі, розбої тощо, він буде відповідати не за ст. 260 КК України, а за іншими статтями Особливої частини КК України, у яких встановлено відповідальність за вчинені ним злочини, зокрема ст. 115, 121, 186, 187 КК України. Таку позицію обстоює чимало вчених [1, с. 800; 2, с. 597; 3, с. 29–30].

Відповідно до другого варіанту розвитку подій, якщо 14-річний учасник не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування брав участь у діяльності цих формувань, яка не пов'язана з такими нападами, то він знову ж таки не буде нести кримінальну відповідальність за цей злочин. Якщо ж у його діях немає іншого складу злочину, кримінальна відповідальність за який може наставати після досягнення 14-ти років, він не буде нести жодної кримінальної відповідальності. Натомість до нього, згідно з ч. 2 ст. 97 КК України та ч. 1 ст. 498 Кримінального процесуального кодексу України, може бути застосовано примусові заходи виховного характеру, а саме: застереження; обмеження дозвілля та встановлення особливих вимог до поведінки; передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згоди, а також окремих громадян на їхнє прохання; покладення на неповнолітнього, який досяг віку 15-ти років і має майно, кошти або заробіток, обов'язку щодо відшкодування завданих майнових збитків; направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років (ч. 2 ст. 105 КК України).

У зарубіжних країнах мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за аналогічні злочини, різниться, зокрема становить: 14 років (Австрія, Грузія, Італія, Німеччина, Росія, Словаччина); 15 років (Греція, Норвегія, Фінляндія); 16 років (Азербайджан, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан, Туркменістан); 18 років (Бразилія). Отже, встановлений в Україні мінімальний поріг віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення незаконних воєнізованих або збройних формувань, аналогічний тому, що передбачений законодавством країн СНД. Водночас в інших європейських країнах кримінальна відповідальність за аналогічні злочини настає з більш раннього віку, зокрема з 15-ти та 14-ти років.

Тому цілком слушними є пропозиції окремих учених щодо зниження мінімального віку, з якого може наставати кримінальна

відповідальність за створення незаконних воєнізованих або збройних формувань та участь у них, з 16-ти до 14-ти років.

На думку В. А. Робака, нині в системі освіти функціонують навчальні заклади військового типу, де особи навчаються з віку 14-ти років (наприклад, військові ліцеї, училища), що доводить їхню спроможність бути учасниками легальних воєнізованих формувань. Обґрунтовуючи свою позицію, учений зауважує, що за вчинення окремих злочинів (ст. 187 КК України «Розбій», ст. 257 КК України «Бандитизм»), які є суміжними зі злочином, передбаченим ч. 4 ст. 260 КК України (участь у складі не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на окремих громадян), кримінальній відповідальності підлягають особи, які на момент їх учинення досягли віку 14-ти років [4, с. 121].

Аналогічну позицію обстоює А. Д. Аджиєв, констатує, що кількість передбачених ч. 2 ст. 208 КК Російської Федерації злочинів, учинених особами віком від 14-ти років, є значною. До того ж, можливість усвідомлення характеру та ступеня суспільної небезпеки участі в незаконному збройному формуванні, поінформованості цих осіб підтверджують дослідження вчених-психологів, юристів з проблем ювенальної юстиції, а також судова практика [5, с. 21–22].

Натомість І. С. Шапкін поділяє окреслену позицію частково. Зокрема, цілком закономірно, на його думку, що за такі форми об'єктивної сторони, як створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, керування ними, їх фінансування, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки, кримінальна відповідальність може наступати з 16-ти років, адже особа, навіть досягнувши такого віку, навряд чи зможе їх вказані дії. Водночас у межах таких форм об'єктивної сторони зазначених протиправних діянь, як участь у складі не передбачених законом воєнізованого або збройного формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян, суб'єктом злочину може бути особа, яка досягла віку 14-ти років, оскільки ці особи спроможні вчиняти й усвідомлювати такі дії [6, с. 137–139].

Пропозиції щодо зниження мінімального віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність у разі порушення кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 260 КК України, потребують додаткового аргументування. Із цією метою слід

проаналізувати критерії, на підставі яких законодавець визначив коло злочинів, за які кримінальна відповідальність настає з віку 14-ти років.

У цьому контексті Т. М. Приходько зазначає, що перелік злочинів, відповідальність за які настає з 14-ти років, законодавець, імовірно, формував на підставі таких критеріїв: високий ступінь суспільної небезпечності більшості злочинів; усвідомлення їх суспільної небезпечності; умисна форма вини; поширеність більшості із цих злочинів у підлітковому віці [7, с. 140].

Згідно з позицією В. О. Навроцького, законодавець ураховував такі фактори:

1) здатність осіб, які досягли віку 14-ти років, усвідомлювати суспільну небезпечність і кримінальну протиправність певних діянь. Ідеться про діяння, злочинність яких є очевидною і для підлітків, – умисне вбивство, умисне тяжке чи середньої тяжкості тілесне ушкодження, насильницькі статеві посягання, умисні злочини проти власності (водночас відповідний перелік у ст. 22 чинного КК України містить також низку інших злочинів, що не в усіх випадках є безсумнівним);

2) високий рівень суспільної небезпечності відповідних посягань. До злочинів, суб'єктом яких може бути особа, що досягла віку 14-ти років (зниженого) віку, належать лише найбільш тяжкі посягання;

3) відносна поширеність певних діянь серед осіб, які досягли зниженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Звісно, особи цього віку можуть вчиняти чи не всі діяння, передбачені КК України. Проте кримінальна відповідальність із 14-ти років встановлена лише за діяння, до яких вони вдаються найчастіше;

4) наявність кримінально-правових заходів, що можуть бути застосовані до осіб певного віку та здійснювати щодо них репресивний і виховний вплив. Водночас коло покарань й інших заходів, які застосовують щодо осіб віком 14–16 років, обмежене (як нормами чинного КК України, так і об'єктивною неможливістю їх застосовувати до зазначеної категорії осіб). У низці випадків за вчинення злочину таким особам не можна призначити жодного покарання (ідеться, наприклад, про вчинення підлітками хуліганства, передбаченого ст. 296 КК України) [8, с. 237].

На нашу думку, особи віком 14-ти років здатні усвідомлювати суспільну небезпечність і кримінальну протиправність створення не

передбаченого законом воєнізованого або збройного формування й участі в ньому, а участі в нападах на підприємства, установи, організації чи на громадян, що призвело до загибелі людей чи інших тяжких наслідків, – і поготів.

Аналізуючи ступінь суспільної небезпеки діянь, передбачених ст. 260 КК України, слід зауважимо, що злочин, визначений у ч. 1 цієї статті, належить до категорії середньої тяжкості; діяння, передбачене ч. 2 і 3, є тяжким; злочин, зафіксований у ч. 4 і 5, – особливо тяжким. Отже, ступінь суспільної небезпеки цих злочинів можна вважати високим.

Форма вини цих злочинів умисна, за винятком злочину, передбаченого ч. 5 ст. 260 КК України, у якому, очевидно, форма вини змішана.

Останніми роками ці злочини набули значного поширення. Якщо 2013 року не було обліковано жодного злочину, передбаченого ст. 260 КК України, то 2014 року їх зареєстровано 457, 2015 року – 543, 2016 року – 536. Водночас, зіставляючи рівень цих злочинів з бандитизмом, можна констатувати, що останній є менш поширеним: 2013 року – 14, 2014 року – 12, 2015 року – 17, 2016 року – 18 [9].

Однак офіційних статистичних даних щодо поширеності суспільно небезпечних діянь, передбачених ст. 260 КК України, серед осіб віком 14 років немає. Це цілком закономірно, оскільки особа зазначеного віку не може бути суб'єктом вказаного злочину. Однак наявна низка фактів, що підтверджують таку участь, зокрема повідомлення правоохоронних органів [10] і засобів масової інформації [11].

Учені констатують, що нині немає навіть приблизної статистики щодо кількості дітей, які беруть участь у збройному конфлікті проти України на боці так званих Донецької та Луганської народних республік. Аналіз інформаційного простору Російської Федерації та зони тимчасової окупації Луганської та Донецької областей, засвідчує, що активно залучати дітей і підлітків до лав незаконних збройних формувань почали з 2014 року. Ідеться не лише про створення проросійських військово-патріотичних об'єднань, де діти вивчають тактику ведення бою, проходять стрілецьку та снайперську підготовку, а й про залучення дітей до незаконних збройних формувань як «синів полку» [12]. Це підтверджує поширеність злочинів, передбачених ст. 260 КК України, серед осіб віком 14–16 років.

На тенденції до зростання рівня злочинності серед неповнолітніх наголошують О. В. Смаглюк і А. А. Павловська,

акцентуючи увагу на питанні про необхідність як зниження, так і розширення меж віку кримінальної відповідальності [13, с. 183].

Зазначене дає підстави для висновку, що вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 260 КК України, доцільно знизити до 14-ти років. Це зумовлено здатністю особи такого віку усвідомлювати суспільну небезпечність і кримінальну протиправність створення не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування та участі в ньому, умисним його характером, значним ступенем суспільної небезпеки, активізацією цих злочинів протягом останніх років, досвідом окремих зарубіжних країн, а також результатами досліджень українських і зарубіжних учених.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [9-те вид., переробл. та доповн.]. – Київ : Юрид. думка, 2012. – 1316 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
3. Бейбулатов Б. Ш. Уголовно-правовые и криминологические аспекты организации и участия в незаконных вооруженных формированиях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бейбулатов Байбулат Шамшудинович. – Ставрополь, 2001. – 190 с.
4. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Робак Володимир Анатолійович. – Київ, 2008. – 259 с.
5. Аджиев А. Д. Организация незаконного вооруженного формирования или участие в нем: уголовно-правовые аспекты противодействия : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Аджиев Арсенали Дагирович. – Краснодар, 2009. – 26 с.
6. Шапкін І. С. Кримінальна відповідальність за створення стійких злочинних об'єднань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шапкін Ігор Станіславович. – Харків, 2013. – 247 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін.]. – 5-те вид., переробл. та доповн. – Київ : Атіка, 2009. – 408 с.

8. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – Київ : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.

9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Форма № 1 (місячна), затверджена наказом Генеральної прокуратури України від 23 жовт. 2012 р. № 100 за погодженням з Держстатом України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820#. – Назва з екрана.

10. Під Сєвєродонецьком затримали неповнолітніх бойовиків [Електронний ресурс] // Тиждень.ua : [сайт]. – 2014. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/125981>. – Назва з екрана.

11. Тимчук Д. Бойовики «ДНР» залучають неповнолітніх до створення воєнізованих формувань [Електронний ресурс] // Гордон. – 2014. – 20 берез. – Режим доступу: <http://gordonua.com/ukr/news/war/bojoviki-dnr-zaluchajut-nepovnolitnih-do-stvorennja-vojenizovanih-formuvan-timchuk-179147.html>. – Назва з екрана.

12. Чеховська М. Правові аспекти втягнення неповнолітніх до участі у бойових діях / М. Чеховська, І. Нічитайло // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 8. – С. 150–154.

13. Смаглюк О. В. Досягнення віку кримінальної відповідальності як ознака неповнолітнього суб'єкта злочину / О. В. Смаглюк, А. А. Павловська // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 2. – С. 181–186.

REFERENCES

1. Boiko, A.M., Brych, L.P., & Hryschuk, V.K. (et al.). (2012). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary of the Criminal Code of Ukraine]*. M.I. Melnyk, & M.I. Khavroniuk (Eds.) (9th ed., rev.). Kyiv: Yuryd. Dumka [in Ukrainian].

2. Azarov, D.S., Hryshchuk, A.V., & Savchenko, A.V. (et al.). (2012). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary of the Criminal Code of Ukraine]*. O.M. Dzhuzha, A.V. Savchenko, & V.V. Cherniei (Eds.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

3. Beibulatov, B.Sh. (2011). *Ugolovno-pravovye i kriminologicheskie aspekty organizatsii i uchastiia v nezakonnyh vooruzhennyh formirovaniiah [Criminally-legal and kriminologicheskies aspects of the organization and participation in illegal armed formations]. Candidate's thesis*. Stavropol [in Russian].

4. Robak, V.A. (2008). *Kryminalna vidpovidalnist za stvorennia ne peredbachenykh zakonom voienizovanykh abo zbroynykh formuvan [Criminal responsibility for the creation of non-statutory paramilitary or armed formations]. Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

5. Adzhiev, A.D. (2009). *Orhanizatsiia nezakonnogo vooruzhennogo formirovaniia ili uchastie v nem: ugolovno-pravovye aspekty protivodestviia*

[Organization of or participation in illegal armed formations: criminal legal aspects of counteraction]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Krasnodar [in Russian].

6. Shapkin, I.S. (2013). Kryminalna vidpovidalnist za stvorennia stiikykh zlochynnykh obiednan [Criminal responsibility for the creation of stable criminal associations]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

7. Aleksandrov, Yu.V., Antypov, V.I., & Dudorov, O.O. (et al.). (2009). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna* [Criminal Law of Ukraine. General part] (5th ed., rev.). Kyiv: Atika [in Ukrainian].

8. Navrotskyi, V.O. (Ed.). (2013). *Ukrainske kryminalne pravo. Zahalna chastyna* [Ukrainian criminal law. General part]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

9. Yedyniy zvit pro kryminalni pravoporushennia. Forma No. 1 (misiachna), zatverdzhena nakazom Heneralnoi prokuratury Ukrainy vid 23 zhovt. 2012 r. No. 100 za pohodzhenniam z Derzhstatom Ukrainy [The only report on criminal offenses. Form No. 1 (monthly), approved by the order of the General Prosecutor's Office of Ukraine from October 23, 2012, No. 100 in agreement with the State Statistics Committee of Ukraine]. (n.d.). www.gp.gov.ua. Retrieved from http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820# [in Ukrainian].

10. Pid Sievierodonetskom zatrymaly nepovnolitnikh boiovykiv [In Severodonetsk detained minor militants]. *tyzhden.ua*. Retrieved from <http://tyzhden.ua/News/125981> [in Ukrainian].

11. Tymchuk, D. (2014). Boiovyky DNR zaluchaiut nepovnolitnikh do stvorennia voienizovanykh formuvan [The militants of the DNR attract minors to the creation of paramilitary formations]. *Hordon, Gordon*. Retrieved from <http://gordonua.com/ukr/news/war/bojoviki-dnr-zaluchajut-nepovnolitnih-do-stvorennja-vojenizovanih-formuvan-timchuk-179147.htm> [in Ukrainian].

12. Chekhovska, M. (2016). Pravovi aspekty vtiahнення nepovnolitnikh do uchasti u boiovykh diiakh [Legal aspects of involving minors to participate in military operations]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo, Business, Economy and Law*, 8, 150-154 [in Ukrainian].

13. Smahliuk, O.V., & Pavlovska, A.A. (2015). Dosiahnennia viku kryminalnoi vidpovidalnosti yak oznaka nepovnolitnoho subiekta zlochyну [Achievements of the age of criminal responsibility as a sign of a minor crime subject]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva, Bulletin of Criminal Justice* 2, 181-186 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2017
